

Editor: *Vasile Burlui*

Redactor: *Simona Modreanu*

Tehnoredactor: *Cornel Dulceanu*

Coperta: *Ionuț Broșțianu*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GIRARD, RENÉ

Iov sau Calea străveche a celor nelegiuiți / René Girard
trad. din lb. franceză de Marinela Blaj; pref. de Nicu Gavriliuță.

- Iași: Cartea Românească Educațional, 2019

ISBN 978-606-9088-47-0

I. Blaj, Marinela (trad.)

II. Gavriliuță, Nicu (pref.)

821.133.1

René Girard, *La route antique des hommes pervers*

© Editions Grasset & Fasquelle, 1985

Grupul Editorial Cartea Românească Educațional
Copyright © Editura Cartea Românească Educațional, 2019
www.librariacartearomaneasca.ro/ecredu.ro

RENÉ GIRARD

Iov sau Calea străveche a celor nelegiuiți

Traducere din limba franceză
de Marinela Blaj

Prefață de Nicu Gavriliuță

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

Cuprins

Strigătul lui Iov și mecanismul linșajului fondator.....	5
I CAZUL IOV	15
1 IOV - VICTIMĂ A POPORULUI SĂU.....	17
2 IOV – IDOLUL POPORULUI SĂU.....	25
3 CALEA STRĂVECHE A CELOR NELEGIUIȚI.....	30
II MITOLOGIE ȘI ADEVĂR.....	37
4 OȘTIRILE CEREȘTI	39
5 REALISM ȘI TRANSGIFURARE	48
6 CEDIP ȘI IOV	53
7 „ACEASTĂ REGINĂ CĂLCATĂ SUB COPITE DE CAI”	63
III MIMETISMUL.....	71
8 „ȘI UN ÎNTREG ȚINUT, DE MOLIMĂ CUPRINS!”	73
9 PSALMUL 73.....	80
10 PÂRAIELE MUNȚILOR.....	86
IV DE LA MECANISM LA RITUAL.....	93
11 TOFETUL PUBLIC	95
12 ORFANUL TRAS LA SORTI.....	101
13 ORIGINE ȘI REPETIȚIE	109
14 IOV ȘI REGELE SACRU	115
15 EVOLUȚIA RITURILOR.....	121
V MĂRTURIA VICTIMEI.....	143
16 UN PROCES TOTALITAR	145
17 RĂSPATA	153
18 SLĂBICIUNEA LUI IOV.....	160
19 RĂSCUMPĂRĂTORUL MEU ESTE VIU	176
20 PREȚUL SÂNGEROS AL ÎNDEPĂRTĂRII DE CETATE... ..	185
21 DUMNEZEUL VICTIMELOR	194

1

IOV - VICTIMĂ A POPORULUI SĂU

Ce știm despre cartea Iov? Nu mare lucru. Eroul se lamentează interminabil. Și-a pierdut copiii și toate vitele. Își scarpină bubele. Nefericirile care-l fac să geamă sunt enumerate cu grijă în prolog. Sunt răutățile pe care Satana i le-a făcut cu permisiunea lui Dumnezeu.

Ni se pare că știm, dar știm? Niciodată, de-a lungul Dialogurilor, Iov nu-l menționează nici pe diavol, nici cea mai mică dintre răutățile lui. Poate pentru că sunt prea evidente ca să mai fie nevoie să facă aluzie la ele?!

Fără îndoială, dar Iov face aluzie la cu totul altceva, ba chiar mai mult decât aluzie. Și nu e vorba de nimic din cele prezentate în prolog. Nu e o cauză divină, nici diabolică, nici materială, ci umană, numai și numai umană.

De-a lungul anilor, lucru ciudat, comentatorii n-au ținut câtuși de puțin seamă de această cauză. Fără îndoială că nu-i cunosc pe toți, însă toți cei pe care-i cunosc o trec sistematic sub tăcere. S-ar zice că n-o văd. Vechi sau moderni, atei, protestanți, catolici sau evrei, nu se întreabă niciodată cu privire la lamentările lui Iov. Chestiunea le pare rezolvată odată pentru totdeauna prin prolog. Toată lumea se ține strâns de bube, de vitele pierdute etc.

Cu toate acestea, de multă vreme exegeții își pun cititorii în gardă cu privire la prolog. Mica sa istorie, spun ei, nu este la înălțimea Dialogurilor. Nu trebuie luată în serios. Din păcate, nu-și urmează niciodată

propriile sfaturi. Nu aud în Dialoguri nimic din ceea ce contrazice în mod manifest prologul.

Noutatea pe care o propun nu e ascunsă în vreun colț obscur al Cărții lui Iov. Ea e foarte explicită; se etalează în numeroase și copioase pasaje care nu au nimic echivoc.

Iov spune clar din ce pricină suferă: fiindcă se vede ostracizat, persecutat de toți cei ce-l înconjoară. N-a făcut nici un rău și toată lumea îi întoarce spatele, toți se îndârjesc împotriva lui. E țapul ispășitor al comunității sale:

*Frații mei mă țin la distanță,
 Cunoștințele mele se străduiesc să mă evite.
 Cei apropiați și cei de-ai casei au dispărut,
 Oaspeții casei mele m-au uitat.
 Pentru slujnicele mele sunt un străin,
 un necunoscut în ochii lor.
 Dacă-l chem pe robul meu, nu-mi răspunde
 și eu trebuie să mă rog de el.
 Nevestei mele îi este silă de suflarea mea,
 fraților mei de sânge li se pare că duhnesc.
 Până și pruncii mă găsesc demn de dispreț:
 dacă mă ridic, mă batjocoresc.
 Tuturor apropiaților mei le e scârbă de mine,
 Cei mai dragi mie mi-au întors spatele. (19, 13-19)¹³*

Iov amintește de țapul tragic până și în duhoarea pe care nevasta îi reproșează c-o emană și care re apare, semnificativ, în numeroase mituri primitive.

Nu trebuie ca această aluzie la țapul real să pricinuiască neînțelegeri. Când vorbesc despre țapul ispășitor

¹³ Trad. n. În original, trad. de G. Larchet din *Biblia de la Ierusalim*.

nu mă gândesc la animalul utilizat pentru jertfe în faimosul rit levitic. Folosesc expresia în sensul în care o folosim cu toții, cu nebagare de seamă, în fața circumstanțelor politice, profesionale, familiale. Această utilizare este modernă și nu apare în Cartea Iov, bineînțeles. Fenomenul, în schimb, figurează aici, având ceva încă și mai sălbatec. Țapul ispășitor este nevinovatul care polarizează asupra sa întreaga ură universală. Exact lucrul de care se plânge Iov:

*Iar acum răutatea mă împinge la capăt,
 căci o întreagă gloată mă hărțuiește.
 Se ridică împotriva mea,
 îmi aruncă în față ocări.
 Furia ei mă destramă și mă urmărește,
 arătându-și dinții ascuțiți.
 Dușmanii își ascuțesc privirile împotriva mea,
 își deschid gura cu amenințări.
 Defăimările lor sunt ca foalele,
 împreună se asmut împotriva mea. (16, 7-10)*

Pasaje revelatoare sunt cu duiumul. Cum nu se poate să multiplic la nesfârșit citatele, îl aleg pe cel mai captivant, după părerea mea, pentru ceea ce mă interesează aici. Respectivul pasaj aduce în scenă un sub-grup care joacă, în societatea lui Iov, un rol de țap ispășitor permanent:

*Iar acum sunt de batjocura
 celor mai tineri decât mine
 și pe ai căror părinți nu-i socoteam vrednici
 să-i pun printre câinii turmelor mele.
 ... excluși din societatea oamenilor,
 care-i hui duie ca pe hoți,*

Rei locuiesc pe marginea râpelor.

Copii lor sunt tot un soi de nimic,

ființe fără nume, pe care țara le leapădă.

Și iată că acum ei mă pun în cântări,

că fac din mine batjocura lor.

Apucați de spaimă, se țin de-o parte

și scuiță fără rușine înaintea mea.

Și fiindcă El mi-a zdrobit arcul și m-a pus la pământ

(Dumnezeu)

ei își aruncă zăbala din gură.

Toată teapa lor răsare în dreapta mea

și dau cu pietre după mine... (30, 1-12)

Istoricii nu știu dacă e vorba aici de o minoritate rasială sau religioasă sau chiar de un fel de sub-proletariat supus unui regim aidoma claselor celor mai de jos din India. Nu contează. Pe autor nu-l interesează acești oameni pentru ei înșiși; ei sunt acolo doar pentru a-i permite lui Iov să se situeze în raport cu ei, pentru a se defini ca țapul ispășitor al țapilor ispășitori, persecutatul acelor care-și pot permite cel mai puțin luxul de a persecuta, victima tuturor fără excepție, țapul țapilor și victima victimelor.

Cu cât se înverșunează mai mult Iov în mutismul său cu privire la vitele pierdute și la alte pricini mărturisibile pe care le are ca să se plângă, cele pe care cu amabilitate i le pune la îndemână prologul, cu atât el se încăpățânează mai tare să se prezinte drept victima inocentă a celor ce-l înconjoară.

Fără îndoială, Iov se plânge de dureri fizice, însă această lamentare particulară se adaugă fără nici o dificultate principalului subiect pe care îl are ca să se plângă. El e victima a nenumărate brutalități; presiunea psihologică ce apasă asupra lui este de nesuportat.

Viața lui Iov, s-ar zice, nu e amenințată, nu se pune problema să fie ucis. Prietenii îl apără. E cu totul fals. Iov crede că i se vrea viața, ba poate mai ales viața. Se așteaptă să moară în curând și nu de acea boală pe care medicii se străduiesc s-o diagnosticheze. El crede că va muri de o moarte violentă: își închipuie cum o să-i curgă sângele:

O, pământule, nu-mi acoperi sângele

și nimic să nu-mi oprească strigătul (16, 18)

În lectura acestor două versuri mă mulțumesc să urmez nota explicativă din Biblia de la Ierusalim: „Sângele strigă către Dumnezeu pentru a fi răzbunat atâta vreme cât n-a fost acoperit de pulberea pământului. [...] Rănit de moarte, Iov vrea să se mențină o solicitare permanentă la răzbunarea pricinii sale: sângele său pe pământ și, aproape de Dumnezeu, strigătul rugăciunii sale...”

Traducerea celor două versete și nota sunt într-un tot conform cu alte mari traduceri franceze și străine. Limbajul notei rămâne ambiguu, fără-ndoială. Cine l-a rănit de moarte pe Iov? Se poate să fi fost Dumnezeu, mai degrabă decât oamenii, dar cu siguranță că nu împotriva lui Dumnezeu strigă sângele victimei răzburare; el strigă răzburare de la Dumnezeu, exact ca sângele lui Abel, această primă mare victimă exhumată de Biblie. Yahveh îi spune lui Cain: „Ce ai făcut? Sângele fratelui tău strigă din pământ către mine!” (Gen. 4, 10).

Dar atunci, împotriva cui strigă răzburare sângele vărsat? Cine ar putea încerca să înăbușe strigătul lui Iov, să-i șteargă cuvintele, ca să le împiedice să ajungă la Dumnezeu? Este straniu că aceste întrebări elementare n-au fost niciodată puse.

Iov revine neîncetat la rolul comunității în ceea ce i se întâmplă, dar - și aici este misterul - nu reușește să se facă auzit mai bine de comentatorii din afara cărții, decât de interlocutorii săi din carte... Nimeni nu ține cont câtuși de puțin de ceea ce spune el.

Descoperirea țapului ispășitor este la fel de neînsemnată pentru posteritate cum a fost și pentru prieteni. Cu toate acestea, ne pretindem a fi foarte atenți la ceea ce spune Iov: îl compătimim că nu era înțeleș. Dar atât de atenți suntem îl a-l face responsabil pe Dumnezeu de toate nefericirile omului, mai ales dacă nu credem în El, că rezultatul final rămâne același. Doar că noi suntem ceva mai ipocriți decât prietenii lui. Pentru toți cei care, dintotdeauna, se fac că-l ascultă pe Iov, dar, în fond, nu-l ascultă, vorbele sale sunt în vânt. Cu singura diferență că noi nu mai îndrăznim să ne proclamăm indiferența, pe când prietenii încă îndrăzneau:

*Până când vrei să vorbești astfel,
și până când vor fi cuvintele tale ca un vânt puternic? (8, 2)¹⁴*

*

Acest rol de victimă pe care și-l atribuie Iov are o semnificație foarte mare într-un ansamblu de texte, Biblia, care, întotdeauna și peste tot, aduce în prim-plan victimele. Oricât de puțin am lua în considerare acest lucru, remarcăm că trebuie căutat într-o perspectivă comună, cea a victimei înconjurată de nenumărați dușmani, motivul surprinzătoarei asemănări dintre discursurile lui Iov și Psalmii așa-zisi de penitență.

¹⁴ Trad. D. Cornilescu, 1923

Cu privire la acești psalmi tragici trebuie consultată cartea lui Raymond Schwager¹⁵. Sub o formă foarte condensată, aceste texte oferă situația de care se plânge Iov: o victimă nevinovată vorbește, aproape întotdeauna în momentul linșării. Raymond Schwager nu s-a înșelat: un țap ispășitor - în sens modern - descrie chinurile la care este supus. Nu există decât o diferență, care are însă o mare consecință! În Psalmi nu vorbește decât victima; în Dialogurile lui Iov se fac auzite și alte voci.

Să adunăm laolaltă toate pasajele care-l arată cel mai bine pe Iov ca pe un țap ispășitor, așa cum am făcut până acum, înseamnă să punem laolaltă pasajele cele mai asemănătoare cu acești Psalmi, adesea atât de asemănătoare încât devin interschimbabile. Înseamnă să punem în sfârșit accentul pe ceea ce am numit, din lipsă de ceva mai adecvat, victima ispășitoare, acest formidabil numitor comun al multor texte biblice misterios neglijate de toată lumea, obiect al unei expulzări intelectuale pe care nu trebuie să ezităm să o situăm în prelungirea anticei violențe fizice.

Pentru a ne curăța spiritul de influența nefastă a prologului și pentru a înțelege, în sfârșit, despre ce este vorba în Iov, un exercițiu excelent este tocmai recitirea câtorva Psalmi.

*Din pricina potrivnicilor mei am ajuns de ocară,
de mare ocară pentru vecinii mei
și de groază pentru prietenii mei.*

Cei ce mă văd pe uliță fug de mine;

¹⁵ Raymond Schwager, *Brauchen wir einen Sündenbock?*, Munchen, 1978.

*Sunt uitat de inimi ca un mort,
Am ajuns ca un vas sfărâmat.*

*Aud vorbele rele ale multora,
văd spaima care domnește împrejur
când se sfătuiesc ei împreună împotriva mea
și uneltesc să-mi ia viața... (31, 11-13)*

2

IOV – IDOLUL POPORULUI SĂU

De ce a ajuns Iov oaia neagră a comunității sale? Nu ni se dă nici un răspuns direct la această întrebare și poate că e chiar mai bine așa. Dacă autorul ne-ar fi sugerat prea limpede un anume element sau ar fi menționat un eveniment oarecare, o posibilă origine, indiferent care, am fi crezut imediat că știm și am fi încetat să ne mai punem întrebarea. În realitate, atunci am ști mai puțin ca niciodată.

Să nu ne imaginăm totuși că Dialogurile păstrează o liniște absolută. Acestea sunt pline de indicii, însă trebuie să știi unde să le cauți. Nu putem adresa oricui întrebarea legată de alegerea lui Iov ca țap ispășitor. „Prietenii”, de pildă, nu spun nimic interesant. Nu vor decât să-l învinuiască pe Iov de suferințele pe care le avea de îndurat. Ei sugerează că lăcomia i-a fost fatală, poate că s-a purtat rău cu poporul, a făcut abuz de putere și i-a exploatat pe cei slabi și săraci.

Iov trece drept virtuos dar, precum Œdip, de pildă, poate că a comis o crimă de care nu se știe. Dacă nu el, atunci fiul său sau un alt membru al familiei sale. Nu se putea ca cineva condamnat de glasul public să fie nevinovat. Iov se apără însă cu tărie și, în cele din urmă, nici una dintre acuzații nu ține. Rechizitoriile se pierd în nisipuri.

Unii comentatori îi reproșează lui Iov riposta prea viguroasă. Îi lipsește smerenia, prietenii au dreptate să se scandalizeze. Acest reproș dovedește însă o lipsă

totală de înțelegere cu privire la natura dezbaterei. Pentru a înțelege indignarea lui Iov, ea trebuie situată în contextul său, definit de Iov însuși.

El nu afirmă că n-ar fi păcătuit vreodată; el spune că n-a făcut nimic care să merite această dizgrație extremă; până mai ieri îl socoteau infailibil, îl tratau ca pe-un sfânt, iar azi toată lumea îl huiduie. Nu el s-a schimbat, ci oamenii din jur. Iov, cel pe care toată lumea îl socotea astăzi execrabil, nu poate fi chiar atât de diferit de cel pe care ieri aceeași lume îl venera!

Iov cel din Dialoguri nu e un vulgar scăpătat care și-a pierdut toți banii, nu e un fitecine care, trecând de la splendoare la mizerie, se hotărăște să mediteze împreună cu prietenii la attributele lui Dumnezeu și la metafizica răului. Iov cel din Dialoguri nu e cel din prolog. Iov este o mare căpetenie, la început foarte prețuită de opinia publică și pe care, deodată, aceasta îl disprețuiește.

Oh, cum nu pot să fiu ca în lunile trecute...

*.....
Când mi se scăldau pașii în smântână
și stânca vărsa lângă mine pâraie de untdelemn!*

*Dacă ieșeam să mă duc la poarta cetății
și dacă îmi pregăteam un scaun în piață,
tinerii se trăgeau înapoi la apropierea mea,
bătrânii se sculau și stăteau în picioare.
Mai marii își opreau cuvântările
și își puneau mâna la gură.
Glasul căpeteniilor tăcea
și li se lipea limba de cerul gurii.
Oamenii mă ascultau și așteptau,
tăceau înaintea sfaturilor mele.*

*După cuvântările mele,
Nici unul nu răspundea
și cuvântul meu era pentru toți o rouă binefăcătoare.
Mă așteptau ca pe o ploaie,
Căscau gura ca după ploaia de primăvară.
Când li se muia inima le zâmbeam
și nu puteau izgoni seninătatea de pe fruntea mea.
Îmi plăcea să mă duc la ei
și mă așezam în fruntea lor,
eram ca un împărat în mijlocul unei oștiri,
ca un mângâietor lângă niște întristați.¹⁶ (29:2-25)*

Înainte de a deveni țap ispășitor, Iov avusese o perioadă de o popularitate atât de prodigioasă încât friza idolatria. Vedem aici foarte bine că prologul este dezbrăcat de orice pertinență. Dacă Iov și-ar fi pierdut cu-adevărat toate turmele și toți copiii, acest apel la trecut era ocazia perfectă de a face referință la aceste pierderi. Or, nu e cazul...

Contrastul între trecut și prezent nu este decădere de la bogăție la sărăcie, de la sănătate la boală, ci de la favorurile la defavoarea unuia și aceluiași public. Dialogurile nu tratează o dramă pur personală, un simplu fapt divers, ci comportamentul tuturor față de un fel de „om de stat” a cărui carieră s-a făcut țândări.

Oricât de îndoielnice ar fi acuzațiile al căror obiect este Iov, ele sunt revelatoare. Se reproșează mai ales abuzuri de putere unui potentat căzut, care n-ar fi putut fi ale unui simplu latifundiar, oricât de bogat să fi fost.

¹⁶ Dacă le zâmbeam, nu le venea a crede, / căutau pe chiupul meu orice semn de bunăvoință. / Le spuneam calea pe care trebuie să meargă, / ca un rege între oștile sale / și mă duceam oriunde voiam. Trad. n., după original fr. R. Girard.